

KESKIAJAN NÄKIJÖITÄ JA UNEKSIJOITA

SIRPA AALTO

Muukalaisuus Snorri Sturlusonin Heimskringlassa – tapaus Finnar

Sirpa Aalto tarkastelee *Finnar*-nimisen muukalaisryhmän kuvaa Heimskringlassa. Tarkoituksena on tuoda esiin ne kohdat, joissa nämä finnit esiintyvät, ja analysoida, perustuvatko kuvaukset faktoihin, löytyykö tautalta perimätiedon vaikutusta ja mikä oli mahdollisesti Snorrin oma vaikutus kuvausten sisältöön. Olivatko Heimskringlan finnit saamelaisia tai ”suomalaisia”?

■ Islannin ja Norjan keskiaikainen historiantkirjoitus koki kukoistuskautensa 1200-luvun alkupuolella kuningassaagojen muodossa. Islantilainen Snorri Sturluson kirjoitti noin vuonna 1230 Norjan kuninkaiden historian, jota jälkimaailma kutsuu nimellä *Heimskringla*.¹ Tämän teoksen katsotaan edustavan kuningassaagagenren huippua. Sitä olivat edeltäneet sellaiset teokset kuten *Ágrip af Noregs konungasögum*, *Morkinskinna* ja *Fagrskinna*, joiden tekijät ovat jääneet meille tuntemattomiksi. Snorri Sturluson tunsu tai tiesi oletettavasti Morkinskinna ja Fagrskinnan ja hyödynsi näitä kootessaan omaa teostaan Norjan kuninkaiden historiasta.²

Heimskringlaa on kuitenkin pidettävä ennen kaikkea Snorri Sturlusonin teokse-

na, joka heijastelee hänen näkemyksiään historiasta. Snorri vakuuttaa Heimskringlan esipuheessa, että hänen tietonsa pohjautuvat siihen, mitä ”vanhat viisaat miehet” ovat sanoneet eli hän viittaa mm. suulliseen perimätietoon. Tämä on varmasti totta, mutta Heimskringlan tutkimus on osoittanut, että Snorri itse on myös vaikuttanut vahvasti Heimskringlan sisältöön³ valikoimalla ja jättämällä pois materiaalia. Lyhyesti sanottuna Heimskringlaa voisi kuvata keskiaikaiseksi historiateokseksi, jonka sisältö heijastaa sen kirjoittajan – 1200-luvun alkupuolella eläneen sivistyneen islantilaisen – maailmankuvaa ja käsitystä historiasta. Tämä lähtökohtana olen tarkastellut Finnar-nimistä ihmisryhmää ja muukalaisuuden käsitettä Heimskringlassa. Mitä nämä finnit paljastavat Snorrin maailmankuvasta? Onko Snorrin finneillä mitään yhteyttä historiallisiin tosiseikkoihin ja tapahtumiin?

Muukalaisuuden käsite perustuu siihen olettamukseen, että on olemassa jotain tuttua, joka on vastakohta vieraudelle ja muukalaisuudelle. Luigi de Anna viittaa tässä yhteydessä klassisiin kirjailijoihin, jotka oli-

1. Teoksen alkuperäinen nimi ei ole tiedossa, koska sille ei ole löydetty kansilehteä. Niinpä teos nimettiin sen alkusanojen, kringla heimsins, mukaan.

2. Snorrin lähteistä enemmän Jónas Kristjánsson (1988) *Eddas and Sagas*, Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 166–175.

3. Nykytutkimuksen mukaan Snorri on Heimskringlan kirjoittaja, mutta esim. Lars Lönnroth on haastanut tämän näkemyksen ehdottamalla, että Snorri oli vain eräänlainen mesenaatti, joka kokosi ympärilleen kirjureita, jotka kasasivat Heimskringlan. Diana Whaley (1991) *Heimskringla. An Introduction*, Viking Society for Northern Research Text Series. Volume VIII, printed in the University of Birmingham: Viking Society for Northern Research, 19.

vat kehittäneet logosentrisen sivilisaation käsitteen, joka oli vallalla Euroopassa läpi koko keskiajan: oli olemassa erikseen sivistynyt maailma ja sen ulkopuolelle jäivät sivistymättömät kansat eli barbaarit.⁴ Tässä artikkelissa lähtökohtana muukalaisuuden tarkasteluun on Snorri Sturlusonin edustama islantilais-norjalainen kulttuuripiiri 1200-luvun alkupuoliskolla.

Snorrin finnit

Nykyislannissa sana ”finni” merkitsee Suomen asukasta, suomalaista. Tällä sanalla, joka oli jo keskiajalla käytössä muodoissa ”Finni”, ”Fiðr” ja ”Finnr” (pl. Finnar), oli kuitenkin varmaan eri merkitys kuin nykyisin jo senkin vuoksi, että käsitteitä kansallisuus tai kansallisvaltio ei tuolloin tunnettu. Islantilaiset saagat mainitsevat usein, että finnit asuivat Finnmärkissa eli nykyisessä Finnmarkissa Pohjois-Norjassa. Tästä on vedetty se johtopäätös, että finnit olivat mitä ilmeisimmin saamelaisia.

Asia ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen, sillä saagoista löytyy myös mainintoja, joissa kerrotaan finneistä, jotka asuivat Finnlandissa.⁵ Jotta asiat olisivat vielä monimutkaisempia, on myös todettava, että jotkut itänorjalaiset lähteet käyttävät sanaa *Lappir*, kun ne tarkoittavat finnejä. Koska sanasta *Lapp* on vain muutamia esimerkkejä länsinorjalaisissa lähteissä, on mahdotonta sanoa oliko sanalla sama merkitys sekä itä- että länsinorjan murteissa.⁶ Tämän perusteella voidaan esittää spekulatio, että muinaisnorjan puhujat tiesivät kenties, että oli olemassa kahdenlaisia finnejä, jotka me nimeäisimme saamelaisiksi ja ”suomalaisiksi”,⁷ mutta he eivät osanneet tehdä eroa näiden välillä. Tähän puolestaan on voinut olla useitakin syitä, mm. se, että saagojen perusteella finnit asuivat yleensä jossain kaukana pohjoisessa tai idässä.

Heimskringlan maininnat finneistä osoittavat, että Snorri itse käytti sanaa finni selittämättä kuitenkaan sen sisältöä. Keskeinen kysymys kuuluukin, tiesikö Snorri finnien eroista. 1200-luvulla, jolloin Snorri eli ja kirjoitti Heimskringlan, saamelaiset olivat selkeästi oma ryhmänsä, joka eli metsästäjä-keräilijä-kulttuurissa. Suomalaiset

puolestaan olivat siirtyneet maanviljelyyn ja pysyvään asutukseen. Lisäksi kantasaame ja kantasuomi olivat eronneet jo tuhansia vuosia aiemmin toisistaan, mutta skandinaavista kieltä puhuvien on varmasti ollut vaikea erottaa näitä kieliä toisistaan.⁸

Finneistä ei ole kovinkaan monta mainintaa Heimskringlassa ja heillä on harvoin päärooli saagassa. Heidät mainitaan pääasiassa seuraavissa asiayhteyksissä: taikuus tai noituus, avioliitto ja kaupankäynti. Keskityn tässä artikkelissa nimenomaan finneihin liitettävään taikuuteen ja avioliittoihin finnien naisten ja skandinaavisten kuninkaiden välillä, sillä niistä on eniten mainintoja Heimskringlassa. Kaupankäynnistä finnien ja norjalaisten välillä on vain pari esimerkkiä,⁹ tosin myös finnien verotusoikeus

4. Luigi De Anna (1992) ”The peoples of Finland and early medieval sources. The characterization of ”alienness”” teoksessa Kyösti Julku (toim.) *Suomen varhais-historia, Studia Historica Septentrionalia 21*, Jyväskylä: Pohjois-Suomen Historiallinen yhdistys, 12.

5. Esim. Bjarni Aðalbarnarson (toim.) (1979) *Heimskringla, Íslenzk fornrit 26–28*, Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, *Óláfs saga helga* kpl 9.

6. Else Mundal (1996) ”The Perception of the Saamis and their religion in Old Norse Sources” teoksessa Juha Pentikäinen (toim.) *Shamanism and Northern Ecology, Religion and Society 36*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 97–116. Länsinorjalaisilla lähteillä Mundal tarkoittaa Orkneyinga Sagaa ja Fundinn Nóregr’ia.

7. Kutsun toista ryhmää tästedes ”suomalaisiksi” ja tarkoitan sillä nykyisen Suomen alueella asuneita ihmisiä.

8. Esimerkiksi haalogalantilainen Ottar, joka kertoo kokemuksistaan Bjarmiassa kuningas Alfredin Orosiuksen maailmanhistoriassa, mainitsee, että hänestä kuulosti siltä kuin bjarmit ja terfinnit olisivat puhuneet melkein samaa kieltä. Alan Ross (1940) *The Terfinnas and Beormas of Othbere, Leeds School of English Language, Texts and Monographs: Number VII*, printed by Titus Wilson of Kendal, 18–19. Suomalaisista tutkijoista mm. Unto Salo on yrittänyt selittää tätä sekaan-nusta finni-sanana etymologialla. Salo, joka perustaa olettamuksensa mm. T. Itkosen tutkimuksiin, on sitä mieltä, että finni-sana perustuu verbiin ’finna’. Finna-verbi puolestaan olisi liittynyt ihmisiin, jotka olivat metsästäjiä. Esihistoriallisena aikana, jolloin sekä saamelaisten että suomalaisten esi-isät olivat metsästäjiä ja keräilijöitä, skandinaavit eivät erottaneet näitä toisistaan. Salo ehdottaa, että kun suomalaiset ryhtyivät viljelemään maata ja asettuivat paikoilleen, nimitys *finni* jäi koskemaan heitä edelleen, vaikka heidän elinkeinonsa oli muuttunut. Unto Salo (1981) *Satakunnan pronssikausi, Satakunnan historia osa 1,2*, Pori: Satakunnan maakuntaliitto, 371–372.

9. Aðalbarnarson (1979) *Óláfs saga helga* kpl 193; *Haralssona saga* kpl 6.

(*finnkaup*) mainitaan.¹⁰ Norjan kuningas antoi finnkaupin jollekin haalogalantilaiselle päällikölle, koska kuningas ei itse pystynyt suoranaisesti valvomaan maansa pohjoisosia ennen 1200-lukua. Finnien verotus tarcoitti sitä, että päällikkö keräsi näiltä rahaa itselleen – eikä siis valtiolle – ja tilitti osan kuninkaalle. Kuten Thomas Wallerström on osoittanut, haalogalantilainen Ottar piti ilmeisesti finneiltä keräämäänsä veroa eräänlaisena maksuna siitä, että hän kuljetti ja myi tavaraa.¹¹

Heimskringlan perusteella on vaikea saada kuvaa siitä, miltä finnit näyttivät, koska heitä on kuvailtu niin vähän ja huonosti. Ainoa kuvaus on oikeastaan Olavi Pyhän saagassa.¹² Siinä kerrotaan miehestä nimeltä Finnr litli¹³, joka oli kotoisin Ylämaista (*Upplönd*) ja hänen sanottiin olevan finnien sukua (*finnskr at ætt*). Finnr oli niin nopea, että hän voitti hevosenkin ja hän oli taitava hiihtäjä ja jousella ampuja.¹⁴ Kuvaus tuntuisi viittaavan siihen, että Finnr oli saamelainen. Finnr oli kuningas Hroërekin palveluksessa, joka oli kuningas Olavi Pyhän vastustaja.¹⁵ Koska Finnr litli kuului Olavin vastustajien joukkoon, hänen kuvauksensa on negatiivissävytteinen – Olavi Pyhän vastustajiahan ei voitu kuvata muutoin kuin pahoiksi, jotta hyvän ja pahan välinen vastakkainasettelu tulisi selkeästi esille. Niinpä Finnr litlikin kuvataan epäluotettavaksi ja petolliseksi. Tämäntyyppiset negatiivissävytteiset finnien kuvaukset ovat tyypillisiä Heimskringlassa. Finnr'n tapausta lukuun ottamatta Heimskringlassa ei ole muuta kuvausta finnien ulkonäöstä. Kuningas Haraldin vaimosta Snæfríðrista, joka oli finni, sanotaan, että hän oli *kvinna frídust*¹⁶. Muutoin finnien naisia ei kuvata Heimskringlassa. On kuitenkin syytä muistaa, että Snorrilla on tapana kuvata lähinnä vain asioita ja henkilöitä, jotka ovat oleellisia pääkertomuksen kannalta, ja näin ollen kuvailu on keskittynyt päähenkilöihin ja -tapahtumiin. Siinä mielessä ei ole mitenkään erikoista tai poikkeavaa, ettei finnejä kuvailla Heimskringlassa sen enempää.

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että finnien kuvaukset Heimskringlassa toistavat tiettyjä kaavoja. Tämä kuvauksen kaavamai-

suus tulee esiin myös finnien nimissä. Heillä on Heimskringlassa sellaisia nimiä kuten Drífa (Lumimyrsky), Snær (Lumi), Gísl (Sauva) tai Öndur (Suksi). Nämä nimet viittaavat yleensäkin saagoissa suomalaiseen tai saamelaiseen alkuperään.¹⁷ Tällaisten nimien käyttö osoittaa, että niiden tarkoitus oli pikemminkin viitata hahmojen luonteseen ja alkuperään kuin että niillä olisi ollut yhteyttä todellisiin suomalaisiin tai saamelaisiin nimiin.¹⁸

Heimskringla antaa vähän tietoa siitä, miten finnit elivät. Harald Kaunotukan saagassa mainitaan kahteen otteeseen kota (*gammi*). Ensinnäkin kuningas Harald oli antanut Svási-nimiselle finnille luvan pystyttää kodan.¹⁹ Toisekseen Eiríkr, joka oli Haraldin poika, löysi tulevan vaimonsa Gunnhildin Finnmärkistä. Tämä asui kahden finnin luona ja oli siellä opettelemassa noituutta. Gunnhild piilotti Eiríkr'n ja tämän miehet kotaan ennen kuin finnit palasivat sinne.²⁰ *Gammi* mainitaan jälleen, kun Sigurðr slembidjárn on finnien luona, jotka

10. Aðalbjarnarson (1979) *Óláfs saga helga* kpl 104, 170 ja 193.

11. Thomas Wallerström (1995) *Norrbotnen, Sverige och Medeltiden. Problem kring makt och bosättning i en europeisk periferi*, *Lund Studies in Medieval Archaeology 15:1*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 187, 210.

12. Aðalbjarnarson (1979) *Óláfs saga helga* kpl 82.

13. litli = pieni

14. ”Maðr er nefndr Fiðr litli, upplenzkr maðr, en sumir segja, at hann væri finnskr at ætt. Hann var allra manna minstr ok allra manna fóthvatastr, svá at engi hestr tók hann á rás. Hann kunni manna bezt við skíð ok boga.” Aðalbjarnarson (1979) *Óláfs saga helga* kpl 82. Finni, joka oli taitava jousiampuja, mainitaan myös toisessa kohdassa Heimskringlassa. Aðalbjarnarson (1979) *Óláfs saga Tryggvasonar* kpl 108.

15. Aðalbjarnarson (1979) *Óláfs saga helga* kpl 83.

16. Aðalbjarnarson (1979) *Haralds saga hárfagra* kpl 25.

17. Lars Lönnroth (1986) 'Dómaldi's death and the myth of sacral kingship' teoksessa John Lindow, Lars Lönnroth, & Gerd Weber (toim.) *Structure and Meaning in Old Norse Literature*, Odense University Press, 82.

18. Vrt. esim. Detlef-Eckhard Stoebke (1964) *Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namensystems*, *Nord- und osteuropäische Geschichtsstudien 4*, Hamburg.

19. Aðalbjarnarson (1979) *Haralds saga hárfagra* kpl 25.

20. Aðalbjarnarson (1979) *Haralds saga hárfagra* kpl 32.

rakentavat hänelle veneitä. Se mainitaan runossa, joka liittyy kertomukseen.²¹ *Gammi*-termin käytön perusteella niiden yhteydessä mainitut finnit vaikuttavat saamelaisilta. Suomalaiset olivat siirtyneet viimeistään rautakaudella suhteellisen pysyvään asutukseen ja asumukset rakennettiin pääasiassa hirrestä.

Finnien yliluonnolliset voimat

Finit, jotka omasivat yliluonnollisia voimia, ovat saagakirjallisuuden perushahmoja.²² Heihin liitetään säännönmukaisesti saagakirjallisuudessa noituus ja esimerkiksi kyky hallita säätä. Heimskringlassa hahmot, jotka olivat oppineet finneiltä noituutta (*seiðr*) tai olivat muuten olleet näiden kanssa tekemisissä, kokivat yleensä kurjan kohtalon. Taikuus ja noituus ovat siinä mielessä mielenkiintoisia ilmiöitä saagakirjallisuudessa, että ne liitetään sukupuoleen tai etnisiteettiin. Tämä tarkoittaa sitä, että taikuuden harjoittajat saagakirjallisuudessa ovat usein joko naisia tai etnisesti ulkopuolisia henkilöitä.

Finit ovat juuri sellainen etninen ryhmä, joka liitetään taikuuteen ja noituuteen, ja heitä voisi kuvata myös etnisesti ulkopuoliseksi norjalaisesta näkökulmasta katsottuna. Suurin osa noituuden harjoittajista, jotka Snorri mainitsee Heimskringlassa, on miehiä ja finnejä tai heillä on yhteyksiä finneihin (esim. ovat oppineet noituutta heiltä). Ne noituuden harjoittajat, jotka eivät olleet finnejä, edustivat maantieteellistä marginaaliryhmää (esim. asuivat Pohjois-Norjassa). Kaiken kaikkiaan ihmiset, jotka asuivat Norjan pohjoisosissa olivat enemmän kallellaan noituuteen kuin Norjan muissa osissa asuvat ihmiset.²³ Huomattavaa on, että Snorri on hyvin tarkka siinä, ettei sekoita muinaisskandinaavista pakannutta taikuuden ja noituuden harjoittamiseen. Taikuuden harjoittajia ei kuvattu vain pakanoiksi vaan myös pahoiksi ihmisiksi. Tämä näkemys heijastelee Snorrin kristillistä taustaa. Se seikka, että taikuuden harjoittajat kuvattiin myös etnisesti ulkopuoliseksi, erotti heidät skandinaavisista pakannuuden harjoittajista.²⁴ Tämä oli tärkeää sen vuoksi, että Snorri ei voinut esittää Norjan ku-

ninkaiden pakanallisia esi-isiä huonossa valossa, ja sen vuoksi oli syytä tehdä selkeä ero sen taikuuden välillä mitä esi-isät olivat harjoittaneet ja sen, mitä pakanalliset muukalaiset ja yhteiskunnan ulkopuoliset harjoittivat.

Taikuuteen ja noituuteen liittyen mielenkiintoisen tarkastelukohteen muodostaa myös Odin, jota Snorri kuvaa Ynglingasagassa.²⁵ Snorri selittää siinä, kuinka aasat olivatkin vain ihmisiä, jotka saapuivat Skandinaviaan Aasiasta. Ihmiset aikoivat palvoa Odinia jumalana, koska hänellä oli yliluonnollisia kykyjä. John Lindow on sitä mieltä, että nämä Odiniin liitettävät kyvyt muistuttavat paljolti shamaanin kykyjä: hän pystyi mm. muutamaa muotoaan, herättämään kuolleita ja matkustamaan henkien maailmassa. Lindow'n mielestä Odinin kuvassa välittyy Snorrin mielikuva siitä, millainen ”esihistoriallinen” maailma oli, kun aasat tulivat sinne ja toivat mukanaan shamanismin. Nämä Odinin shamanistiset piirteet juontaisivat Lindow'n mukaan juurensa saamelaiden shamanismista, joka oli norjalaisille tuttua ja myöskin islantilaisen Snorrin tuntema. Snorri on saattanut inspiroitua Odinin shamanistisista piirteistä luettuun niistä muista lähteistä. Odinin kuvaus muistuttaa siis itse asiassa paljolti finnin kuvausta: hän on tuleen skandinaavisen maailman ulkopuolelta ja hänellä on kyky käyttää taikavoimia.²⁶ Tämä ei suinkaan tarkoita sitä, että Snorri olisi mieltänyt Odinin finniksi, vaan pikemminkin siinä heijastuu se näkemys, että vieraisiin ja ulkopuolisiin liitettiin maagisia ominaisuuksia.

Etnisyys vaikuttaa olevan kiinteästi yhteydessä ns. yliluonnolliseen toiseuteen (*supernatural otherness*). Tietyn yhteisön jäsenet muodostavat ns. sisäryhmän, ja muukalaiset ovat yhteisön kannalta ulkopuolisia. Viikinkiajalla ja keskiajalla, jolloin tiedonkulku oli hidasta ja ihmiset saattoivat elää hyvinkin eristyksissä muusta maailmasta oman yhteisönsä keskellä, yhteisön ulkopuolinen henkilö oli todella vieras ja muukalainen sanan varsinaisessa merkityksessä. Olikin tavallista, että näihin yhteisön ulkopuolisiin liitettiin yliluonnollisia voimia. Tällä tavoin sisäryhmä määritteli itseään ja

erotti itsensä ulkopuolisista. John Lindow on kiinnittänyt huomiota siihen, että muukalaisten ja muiden ryhmien kuvaukset saagakirjallisuudessa muistuttavat hämmästyttävän paljon yliluonnollisten olentojen kuvausta.²⁷ Kun otetaan huomioon, että finnit olivat lähin esimerkki pakanuudesta läntisessä Skandinaviassa²⁸ ja he muodostivat oman skandinaaveista poikkeavan kulttuurin, ei ole ihme, että finniä voidaan sanoa ”yliluonnollisine voimineen” edustavan muukalaisuutta Heimskringlassa.

Avioliitot finniä kanssa – Hieros gamos

Avioliittojen osalta kuningassaagojen tyypillisessä topoksessa kuningas menee naimisiin finni-naisen (*finnkona*) kanssa, ja seuraukset ovat tuhoisat: vaimo aiheuttaa miehensä kuoleman tai muuten onnettomia tapahtumia koko perheelle tai jopa koko maalle. Heimskringlan ensimmäisessä saagassa Ynglingasaagassa on kaksi esimerkkiä tästä. Upsalan kuningas Vanlandi vietti talven Finnlandissa Snjá inn gamlin luona ja nai tämän tyttären Drifan. Vanlandi palasi takaisin maahansa eikä palannut vaimonsa luokse, joka lähetti noita Huldin Vanlandin perään. Huldin tehtävänä oli noitua Vanlandi niin, että tämä joko palaisi vaimonsa luo tai kuolisi. Huldin taikuuden seurauksena Vanlandi halusi palata takaisin Finnlandiin, mutta hänen neuvonantajansa estivät sen. Tämän jälkeen Vanlandi muuttui äkisti uniseksi ja vaipui uneen. Vanlandin nukkuessa *mara*²⁹ tappoi hänet.³⁰ Toinen epäonninen Upsalan kuningas oli kuningas Agni, joka teki ryöstöretken Finnlandiin. Ryöstöretkellään Agni nai finniä päällikön Frostin tyttären Skjálfin. Agni oli ottanut Skjálfin ja tämän veljen Login pakolla mukaansa. Skjálf pyysi Agnia järjestämään juhlat hänen kuolleen isänsä muistoksi. Näin tapahtui ja Agni joi itsensä humalaan juhlassa. Sitten hän meni nukkumaan teltaansa, joka sijaitsi ison puun alla. Agnin nukkuessa Skjálf ja hänen miehensä hirttivät Agnin puuhun ja pakenivat laivalle ja soutivat pois.³¹

Kuningas Harald Kaunotukalla oli parempi onni matkassaan, sillä hän ei kuollut

vaikka nai finniä. Harald tapasi Svási-nimisen finniä tyttären Snæfríðrin ollessaan vierailulla näiden kodassa. Snæfríðr antoi Haraldille simaa, ja juotuaan simaa kuningas tunsu heti himonsa heräävään kauniiseen Snæfríðriin eli saaga viittaa epäsuorasti siman olleen jonkinlaista lemmentuomaa. Svási vaati kuitenkin, että Haraldin oli tehtävä Snæfríðrista laillinen vaimo ennen kuin saisi tämän vuoteeseensa. Näin tapahtui ja Harald rakasti Snæfríðria niin kovasti, että unohti hallita valtakuntaansa. Sitten Snæfríðr kuoli, mutta hänen ruumiinsa näytti siltä kuin hän olisi yhä elossa. Harald suri vaimoaan kolme vuotta, kunnes eräs Þorleifr spaki ehdotti, että kuninkaan oli aika vaihtaa Snæfríðrin vaatteet. Kun ruumista siirrettiin, siitä lähti kauhea haju ja se täytyi polttaa. Ruumis muuttui siniseksi ja kaikenlaisia iljettäviä eläimiä tuli ulos siitä. Taika raukesi ja kuningas Harald tuli järkiinsä ja alkoi hallita taas valtakuntaansa.³²

21. ” Sigurðr var með Finnum, þá er þeir gerðu skúturnar, ok höfðu Finnar þar mungát ok gerðu honum veizlu. Síðan kvað Sigurðr þetta: Gótt vas í gamma, es vér glaðir drukkum ok glaðr grams sonr gekk meðal bekkja...” Aðalbjarnarson (1979) *Haraldssona saga* kpl 6).

22. John Lindow (1995) *Supernatural Others and Ethnic Others: A Millenium of World View, Scandinavian Studies* 67 no:1, 11.

23. Sverre Bagge (1991) *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*, Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press, 216.

24. Joyce Tally Lionarons (1997) 'Gender, Ethnicity, and Pagan Magic in Snorri Sturluson's Heimskringla' teoksessa *Sagas and the Norwegian Experience. 10th International Saga Conference. Trondheim, 3.–9. August 1997 Preprints*, Trondheim: Senter for Middelalderstudier, 419, 421, 422. Finnit ja noituus tai pohjoisnorjalaisiin tai finneihin liittyvä noituus Aðalbjarnarson (1979) *Hálfðanar saga svarta* kpl 8; *Haralds saga hárfagra* kpl 34; *Óláfs saga Tryggvasonar* kpl 62–63, 78, 80; *Óláfs saga helga* kpl 133.

25. Aðalbjarnarson (1979) *Ynglingasaga* kpl 6–7.

26. John Lindow (2003) 'Cultures in Contact' teoksessa Margaret Clunies Ross (ed.) *Old Norse Myths, Literature and Society, The Viking Collection Volume 14*, University Press of Southern Denmark, 105–106.

27. Lindow (1995) 19, 22.

28. Lindow (2003) 101.

29. Mara voi tarkoittaa sekä painajaista että noita-akkaa.

30. Aðalbjarnarson (1979) *Ynglingasaga* kpl 13.

31. Aðalbjarnarson (1979) *Ynglingasaga* kpl 19.

32. Aðalbjarnarson (1979) *Haralds saga hárfagra* kpl 25.

Miksi avioliitot finniä naisten ja ”tavalisten” miesten välillä on tuomittu epäonnistumaan? Lars Lönnrothin mielestä olen-naista on se, että finniä naiset olivat pahoja ja he harjoittivat noituutta (*seiðr*).³³ Tämä tarkoittaa sitä, että finniä käsite liitettiin (automaattisesti?) pahuuteen ja pakanalliseen noituuteen. Gro Steinsland on tutkinut saagoissa esiintyviä avioliittoja kuninkaiden ja jättiläisten tai finniä naisten välillä. Steinsland tuli siihen tulokseen, että tämän tyyppinen avioliitto on *hieros gamos*. Sen prototyyppi löytyy skandinaavisesta mytologiasta, jossa jumala Njörðr nai jättiläisnaisen nimeltä Skadi. Steinsland tulkitsee, että tämän tyyppinen äärimmäinen eksogamia edustaa maantieteellistä jännitettä ”tutun” ja ”vieraan” välillä. Juuri kuningas Haraldin ja Snæfríðrin avioliitto on kuningassaagojen paras esimerkki tästä. Kuten Steinsland osoittaa, Snorri ei itse keksinyt tai kehittänyt tarinaa Haraldista ja Snæfríðrista, vaan *hieros gamos* oli tuttu hänelle Ynglingatalista, ja hän käytti Ágripin versiota Haraldista ja Snæfríðrista oman saagaversionsa pohjana. Skandinaavisen mytologian jättiläisnaiset muuttuivat ilmeisesti keskiajan historiankirjoituksessa finniä naisiksi.³⁴ Steinsland päättelee, että *hieros gamoksen* tarkoituksena oli symboloida kuninkaan poliittista valtaa ja sitä tosiseikkaa, että tämä oli yhtä maansa kanssa.³⁵ Vaikuttaa siis siltä, että Snorri käytti skandinaavista mytologiaa ja perimätietoutta hyväkseen kirjoittaessaan kuninkaiden ja finniä naisten avioliitoista ja myös silloin, kun noituus liitetään finneihin.

Finnland ja sen asukkaat

Olavi Haraldinpoika, joka myöhemmin tunnettiin Norjan kuninkaana ja lisänimellä Pyhä, teki nuoruudessaan ryöstöretkiä Itämerellä. Hän kävi miehineen mm. Eysýslan saarella ja suuntasi sitten Finnlandiin, jonka asukkaat finnit pakenivat metsiin. Metsässä finnit saartoivat Olavin miehet ja yllättivät nämä. Olavi menetti paljon miehiään ja jäljelle jääneet pääsivät häidin tuskin pakenemaan takaisin laivalle. Kun he pääsivät merelle, finnit nostattivat myrskyn, mutta Olavi oli niin onnekas, ettei laivalle tapah-

tunut mitään. Kuningas Olavi Pyhän nuoruudessaan tekemä ryöstöretki Finnlandiin vaikuttaa olevan ainoa kohta Heimskringlassa, jossa kyseessä on nykyinen Suomi.³⁶

Tämän Finnlandiin suuntautuneen ryöstöretken yhteydessä mainitaan kaksi paikkaa, Herdalar ja Bálagarðssíða. Näitä paikkoja on yritetty sijoittaa nykyisen Suomen rannikolle, mikä on oikeastaan melko mahdoton tehtävä. Bálagarðssíðan on tulkittu tarkoittavan kokkotulien ketjua, mikä sopisi kyllä siihen käsitykseen, että Suomen rannikoilla oli merkkitulijärjestelmä, joka varoitti lähestyvistä vihollisista.³⁷ Se, että finnit pakenivat metsään, on mielenkiintoista siinä mielessä, että suomalaisillahan oli linnuvaruoria ja muita pakopaikkoja, jonne pettiin vihollisen lähestyessä. Jos jotain spekulointeja pitää esittää siitä, minne Olavi hyökkäsi, niin todennäköisimmältä paikalta vaikuttaisi Lounais-Suomi.

Kaiken kaikkiaan tämä Olavi Pyhän saagan kuvaus Finnlandista ei valaise syvästi sitä, millaisia siellä asuvat finnit olivat, mitkä olivat heidän elinkeinonsa tai miten he asuivat. Finneihin liitetään jälleen noituus (sään hallinta), kuten lähes aina, kun finniä kuvauksesta on kysymys. Toisin sanoen kuvaus ei osoita sitä, että sen kirjoittaja olisi tiedostanut Finnlandin asukkaiden poikkeavan muista finneistä.

Finnit muukalaisuuden perikuvana

Finniä kuvaukset Heimskringlassa viittanevat pääasiallisesti saamelaisiin, mikä ei ole

33. Lönnroth (1986) 81–82.

34. Gro Steinsland (1991) [1989] *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi. En analyse av Hierogami-myten i Skírnismál, Ynglingatal, Háleygjatal och Hyndluljóð*, Oslo: Solum Forlag, 207, 209, 212.

35. Steinsland (1991) 307–308. Naispuoliset jättiläiset olivat usein kuninkaallisen dynastian kantaäitejä.

36. Adalbjarnarson (1979) *Óláfs saga helga* kpl 9. Ynglingasaagassa mainitut Upsalan kuninkaiden Vanlandin ja Agnin toimet saattavat myös liittyä Suomeen, mutta koska näiden tapahtumien historiallisuus on vähintäänkin kyseenalainen, en käsittele niitä tässä yhteydessä.

37. Ks. esim. Jarl Gallén (1984) ’Länsieurooppalaiset ja skandinaaviset Suomen esihistoriaa koskevat lähteet’ teoksessa *Suomen väestön esihistorialliset juuret. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk. Utgivna av Finska Vetenskaps-Societeten, H. 131*, Helsinki, 256.

sinänsä erikoista, koska norjalaiset olivat enemmän tekemisissä saamelaiden kuin muiden suomalais-ugrialaista kieltä puhuvien kanssa. Mikäli norjalaisilla oli tietoa esimerkiksi suomalaisista, se oli vielä niin riittämätöntä, että heillä oli vaikeuksia tehdä eroa kahden erilaisen finniryhmän välillä.³⁸ Tämä ei kuitenkaan selitä sitä, miksi finniin kuva ylipäättään Heimskringlassa on kovin negatiivinen. Finniin kanssa tekemisissä oleminen tuo saagoissa epäonnea tavalla tai toisella, ja tämä koskee myös kaupankäyntiä.³⁹ Yksi selitys asialle voisi olla se, että finnit samastettiin skandinaavisen mytologian jättiläisiin, jotka edustavat muukalaisuutta.⁴⁰ Jättiläisten ja finniin yhteys vaikuttaa myös todennäköiseltä, kun tarkasteluun otetaan Gro Steinslandin näkemys siitä, että skandinaavisen kuninkaan ja jättiläisnaisen (tai finniin-naisen) välinen avioliitto on yleinen topos saagakirjallisuudessa. Tämän tyyppinen *hieros gamos* oli tärkeä, koska sen tuloksena syntyi kuninkaan prototyyppi.⁴¹ Finneihin liitettiin siis samoja ominaisuuksia kuin mytologian jättiläisiin, mutta olisi asioiden yksinkertaistamista puhua finneistä vain jättiläisten korvikkeena historiankirjoituksessa.

Else Mundal on ehdottanut, että kristinusko vaikutti norjalaisten suhtautumiseen finneihin eli tässä tapauksessa saamelaisiin. Ennen kristinuskon tuloa norjalaisten ja saamelaiden väliset suhteet olivat luonnolliset, mutta kun kristinusko oli vakiinnuttanut asemansa Norjassa, norjalaisten ja finniin kanssakäynti vaikeutui. Mundal viittaa Borgarþinglagiin ja Eidsiváþinglagiin, jotka kielsivät kristittyjä olemasta missään tekemisissä finniin kanssa. Oli laitonta matkustaa heidän luokseen, pyytää heitä ennustamaan tai ylipäättään uskoa heitä. Miksi lait ottivat näin negatiivisen asenteen finneihin? Luultavasti taustalla oli kirkon halu kontrolloida jäseniään. Se ei suvainnut, että sen jäsenet olisivat olleet tekemisissä pakanoiden kanssa. 1100–1200-luvuilla Euroopassa nousi suvaitsemattomuuden aalto kaikkea erilaisuutta kohtaan⁴² ja Norjan lait voivat heijastaa tätä suuntausta.

Heimskringlan finniin kuvauksiin sisältyy monenlaisia elementtejä, mm. vaikuttei-

ta skandinaavisesta mytologiasta ja kristinuskon näkemyksiä pakanoista, mutta ne sisältävät myös viittauksia olemassa olleeseen tilanteeseen ja todellisuuteen. Tällaisina voidaan pitää esim. viittauksia kota-asumuksiin, hiihtämiseen tai finniin verotukseen. Viittaukset noituuteen eivät myöskään ole tuulesta temmattuja, mutta se mikä oli kristityn norjalaisen – tai islantilaisen Snorriin tapauksessa – silmissä noituutta, oli saamelaiselle oman uskonnon harjoittamista. Finnit olivat norjalaisten lähin kosketus pakanuuteen,⁴³ ja tällä seikalla on varmasti ollut vaikutuksensa siihen, miten finnit ylipäättään kuvattiin saagoissa. Esimerkiksi John McKinnell on sitä mieltä, että pakanallisilta ajoilta suullisena perimätietona säilyneet mytologiset tarinat projisoitiin muukalaisiin ja erityisesti saamelaisiin.⁴⁴

Finniin kuvaukset Heimskringlassa ovat negatiivissävytteisiä ja finnit esitetään marginaaliryhmänä. Snorriin tuntema maailma ei ulottunut niin pitkälle, että hän olisi kyennyt erottamaan kaksi erilaista finniryhmää toisistaan, vaan hän viittaa sanalla finniin mitä ilmeisimmin saamelaisiin. Vaikka Snorri oli käynyt Norjassa ja ilmeisesti Länsi-Göötanmaalla ja oli näin ollen melko

38. On mahdollista, että esimerkiksi pohjoisen Norjan asukkaat erottivat saamelaiset ja suomalaiset toisistaan kutsumalla jälkimmäisiä nimellä kven, millä kutsutaan edelleen Finnmarkin ja pohjoisen Suomen asukkaita norjan kielessä, mutta Snorri ei käytä tätä sanaa lainkaan Heimskringlassa. Tämän artikkelin puitteissa on kuitenkin mahdotonta ryhtyä tarkastelemaan kven-sanaa ja sen merkityksiä kuningassaagoissa.

39. Esimerkiksi Olavi Pyhän vastustaja þórir hundr käy kauppaa *finniin* kanssa ja sotaa heiltä poronhakoja, joilla on maagisia ominaisuuksia. Ne suojelivat kantaansa paremmin kuin rengaspaita. Þórir käytti tällaista poronhakoja Stikelstadin taistelussa, jossa Olavi sai surmansa. Aðalbjarnarson (1979) *Óláfs saga helga* kpl 193.

40. Margaret Clunies Ross (1994) *Prolonged Echoes. Old Norse myths in medieval Northern Society. Volume 1: The myths, The Viking Collection. Volume 7*, Odense University Press, 164. Jättiläiset olivat muukalaisia erityisesti pohjoismaisten jumalien eli aasojen maailmassa.

41. Steinsland (1991) 103, 308.

42. Wallerström (1995) 169–170.

43. Lindow (2003) 91.

44. John McKinnell (2003) 'Encounters with Völur' teoksessa Margaret Clunies Ross (ed.) *Old Norse Myths, Literature and Society*, University Press of Southern Denmark, 128.

paljon matkustanut, hän on luultavasti joutunut turvautumaan muiden kertomuksiin finneistä. Sen vuoksi Snorrin kertomukset ja kuvaukset finneistä ovat vain pieneltä osin totta. Jos Snorrilla oli kontakteja finneihin, niin nämä olivat varmasti saamelaisia. Tätä on kuitenkin mahdoton varmentaa. Finnit kuvataan muukalaisina Heimskringlassa, mutta se ei ole ainoa keskiaikainen lähde, joka tekee näin.⁴⁵ ■

45. De Anna (1992) 19.